

UNELE ASPECTE ALE EVOLUŢIEI CONCEPTULUI DESPRE EXPERIENŢĂ ÎN FILOSOFIE

Petru DONĂŢOI, doctor în filosofie, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Tiraspol

Abstract: *The results of the research reflect the orientations and the stages of the evolution of experience phenomena in the philosophy. The theoretical analysis in the different historical periods of notional core content as experience as a source of knowledge which underlines the basic activity of a man, constitutes the object of this investigation.*

Fiecare tânăr, fiind încadrat în procesul de educație, dispune de un oarecare tip de nivel de experiență, care-i servește drept bază pentru formarea și autoformarea continuă, perfecționarea competențelor generice și specifice. Determinarea rolului experienței în motivarea autorealizării personale, în argumentarea necesității ca individul să exprime o atitudine conștientă, responsabilă față de obligațiile sociale, actualizează importanța studierii aspectelor teoretice ale evoluției conceptului noțiunii de experiență în filosofie. Această abordare creează posibilitatea de a examina, paralel cu cercetarea principiilor

filosofice generale, rolul experienței în proiectarea și realizarea traseului individual de dezvoltare a personalității.

Experiența este un fenomen complex. Noțiunea de experiență caracterizează două aspecte opuse: *pe de o parte*, experiența neprovocată (observarea simplă a faptelor, a acțiunilor cum se petrec ele în natură și în viața omului) și experiența provocată (experimentul), prin care lucrurile sunt observate în lumina unor ipoteze emise asupra dezvoltării lor. În cazul acesta, investigațiile științifice au scopul de a evidenția fenomenul în formă pură, de a-l idealiza, de a depăși momentele istorice și obstacolele în căutarea informației necunoscute. *Pe de altă parte*, experiența se referă exclusiv la modul în care își apare ea subiectului, adică accentul este pus pe studierea problemei în care sursele sunt utilizabile. În acest caz, utilizarea organelor de simț și a rațiunii noastre în căutarea adevărului, respectând principiile metodologice și depășind prejudecățile, opiniile verbale preconceptuate. Cu alte cuvinte, experiența depinde nu numai de obiectul studiat, ci și de capacitățile acestuia de a influența subiectul cognitiv. În cazul în care fenomenul se manifestă într-o stare deschisă el este cunoscut, iar în cazul în care corpurile (evenimentele) vor înceta să interacționeze cu alte obiecte, inclusiv cu cercetătorul, ele vor trece în stare închisă și deci vor înceta să existe în procesul psihic de sinteză a datelor senzitive. De exemplu, o sferă cu diametrul de un nanometru (o miliardime (10^{-9}) de metru) nu poate fi percepută cu ochiul liber. În cazul acesta experiența senzorială nu este posibilă.

Conceptia despre experiență a apărut în antichitate. Aristotel analizează în lucrarea sa „Metafizica” noțiunea de inducție și demonstrează cum pe baza mulțimii variate de percepții se obține, în cele din urmă, în rezultatul memorării unor momente importante, experiența, unitatea experienței. Ce reprezintă această unitate a rămas încă mult timp o problemă discutabilă. În opinia lui Hans Georg Gadamer, la Aristotel experiența este o situație intermediară între diversitatea de percepții și universalitatea noțiunii ce stă la temelie științifică [1]. Studiul esenței de generalitate a experienței și a procesului de transformare a ei în universalitatea cuvântului, a noțiunii, permite să observăm deosebirea dintre experiența științifică și cea cotidiană. De exemplu, urmărirea de nenumărate ori a influenței unui produs alimentar (a unei substanțe) asupra funcționării organismului uman creează posibilitatea de a formula problema medicală, de a evidenția proprietățile curative ale preparatului respectiv pentru utilizarea lui în scopuri farmaceutice. Cu alte cuvinte, experiența încunună știința, ea este doar o premisă necesară pentru apariția științifică. În experiență, rolul principal îl are observarea, în lipsa creierului fenomenul dat nu poate fi actualizat. Diverse observări ale evoluției naturale a evenimentelor trebuie să dea obligatoriu unele și aceleași rezultate. Doar atunci când în experiență se obține o astfel de generalitate este posibilă formularea problemei științifice.

La Aristotel scopul experienței este de a evidenția rolul exclusiv al ei în formarea noțiunilor ce exprimă esența lucrurilor. Importante sunt două momente: pstrarea percepțiilor esențiale și studierea limbii de comunicare, care contribuie la apariția cuvintelor noi, la evoluția cunoștințelor. Totodată, experiența este cercetată de Aristotel doar din punctul de vedere al rezultatelor ei. Însuși procesul experienței reprezintă o

enigmă. În consecință, experiența este egalată cu evidențierea continuă a generalităților tipice. Însă fenomenul dat nu se reduce doar la aceasta. Experiența omului se referă și la dezmințirea universalităților false, la depășirea prejudecăților în gândire, la prognozarea evoluției evenimentelor și a consecințelor lor.

În Epoca medievală logică antică, orientată spre evidențierea judecăților adevărate sau false, își pierde valoarea ei de odinioară. Sfera cunoștințelor generale este redusă doar la domeniul eticii, scopul creșterii a devenit creșterea principiilor de realizare a ideii mântuirii. Morală și credință sunt bazate pe autoconștiința omului, pe autodeterminarea personală a lui în raport cu lumea. Conștiința morală a individului există doar în contextul comportamentului său. Pocnița și recunoașterea greșelii sunt rezultatul vieții spirituale proprii unui om. Se schimbă și conținutul concordanței gândirii cu realitatea. Adevărul este identificat cu evlavie, predeterminarea credinței divine, iar eroarea este considerată o consecință a influenței denaturate a voinței asupra rațiunii. În baza standardelor duble, a paralelismului rațiunii și credinței, scolastica se bazează pe cugetarea speculativă ca stil dominant în gândire, în limitele creșterii tainele credinței devin obiectul raționalizărilor formale.

Experiența antică de elaborare și argumentare a noțiunilor generale este înlocuită cu experiența evidențierii esenței existenței umane, individualizării vieții spirituale a omului, formulării pe această bază a principiilor comportamentului moral, a idealurilor morale. O importanță deosebită capătă experiența individului de a percepe lumea ca o diversitate de simboluri, tainele cărora omul era chemat să le descopere. Una din căile de descifrare a acestor enigme a devenit analiza textelor, care se efectuează în patru etape:

- a) *etimologic* (stabilirea genezei cuvintelor, explicarea originii fonetice a lor);
- b) *semantic* (cercetarea limbii din punctul de vedere al comunicării dintre oameni, evidențierea sensului moral al vieții lor);
- c) *conceptual* (cunoașterea modalității de gândire a autorului textului, a condițiilor de activitate a lui);
- d) *speculativ* (comentarea textelor astfel, ca fenomenul complicat să fie redus la unul simplu în scopul argumentării raționale a afirmațiilor credinței referitoare la susținerea tabloului teocentric al lumii etc.)

În Epoca modernă științele experimentale devin un factor important în dezvoltarea economică, iar argumentarea veridicității cunoștințelor reprezintă o problemă centrală a timpului. Unul din fondatorii științelor experimentale este Galileo Galilei. Cu ajutorul unei lentile perfecționate, el a descoperit că corpurile cerești sunt la fel de imperfecte ca și cele terestre. Din punctul de vedere al științei antice și medievale, geometria lui Euclid era utilizată doar pentru studiul corpurilor cerești, considerate ideale. Aceasta înseamnă că geometria euclidiană poate fi folosită pentru explicarea fenomenelor pământene. Ideea dată reprezintă principiul inițial al științelor naturii matematizate, exprimat în cuvintele lui Galilei: cartea naturii este scrisă într-un limbaj matematic. Concepția sa a impulsiona trecerea comunității științifice la metodologia de proiectare – construire teoretică a diverselor situații experimentale, la experimentul în cuget pentru obținerea cunoștințelor noi despre natură.

Acceptând și dezvoltând ideile lui Galilei, Rene Descartes devine unul din fondatorii matematicii și ai științei moderne. Experiența pentru el are un rol auxiliar. Ea este necesară pentru a evidenția care din obiectele reale și posibile ale rațiunii au fost realizate în lumea noastră, ce reprezintă doar una din lumi posibile. Intuiția și raționamentul logic, prin care se obține o nouă concluzie din două sau mai multe judecăți (una fiind universală), sunt două căi care conduc la cunoașterea tuturor lumilor posibile. Astfel, a apărut autonomia și suveranitatea spiritului și cunoașterea superiorității acestuia asupra întregii lumi organice.

Tinzând să creeze o știință nouă, Francis Bacon dezvoltă concepția despre experiență, critică cunoașterea speculativă, respinge atât mecanicismul, cât și ideile despre tot felul de calități oculte și forțe specifice ascunse în natură, caracteristice viziunilor medievale. El nu recunoaște opiniile nici ale empiricilor și nici ale dogmaticilor. Primii își adună cunoștințele, în opinia lui Bacon, din experiența obișnuită, necăluzită de intelect, precum furnicile își strâng și consumă proviziile oferite de mediul ambiant. Cei de-al doilea își extrag cunoștințele din propriul lor intelect, așa cum pianjenii își espânza din propria substanță. Or, adevărata filosofie trebuie să-și extragă materialul din istoria naturală și din artele mecanice, să-l prelucreze și, astfel, să-l depună în intelect, așa cum albinele culeg nectarul din flori și-l prefac în miere după o artă proprie [2].

În concepția lui Bacon, experiența servește atât la descoperirea adevărurilor prin generalizare, cât și la verificarea și aplicarea ideilor. În această mod, experimentele sunt subordonate ideilor care necesită demonstrare. Bacon nu se limitează la formularea teoriei experienței drept o concepție a inducției adecvate, în eleas de scolastica umanistă ca o simplă enumerare a faptelor. El modifică noțiunea de inducție, privită ca o generalizare a observărilor întâmplătoare, care își pstrează caracterul lor veridic până la apariția exemplului contrar. Experiența la Bacon nu se reduce totdeauna la izolarea, reproducerea artificială și descrierea fenomenelor naturii. Ea este, de asemenea, dirijarea cu dibăcie a minții, careia nu-i se permite generalizările efectuate în grabă și care diversifică observările naturii, ciocnind contrariile, luptă căreia asigură ascensiunea spre axiome.

Analizând consecințele gândirii medievale dogmatizate, Bacon argumentează că adevărul nu-i dat dinainte, ci trebuie descoperit nu în cărți, ci în natură. Însă modalitatea experimentală preconizată de el nu poate fi aplicată cu succes, dacă mintea cercetătorului nu-i eliberată de prejudecăți. Ideile eronate sunt numite idoli ce obstacolează cunoașterea adevărată a lucrurilor. Bacon descrie momentele din domeniul experienței care nu au legătură cu scopurile științei. Caracterizând *idolii tribului*, el amintește despre tendința spiritului uman de a păstra în memorie doar momentele pozitive, dar nu și probele negative. De exemplu, credința în zodii se bazează pe procesul propriu structurii mentale de blocare parțial sau totală a memoriei, care reține speranțele ce s-au realizat și le dă uitării pe cele neîmplinite. Analogice sunt și atitudinile spiritului uman față de concepțiile lingvistice, care, fiind forme convenționale, induc în eroare cercetătorul. În cazul acestor *idolii forului* sunt bazați pe opinia gloatei și își au sursa în cuvintele prost definite, care „slujesc intelectului și tulbură totul”, ceea ce nu numai rațiunea oamenilor

„porunce te cuvintelor”, ci i „cuvintele întorc i reflectează puterea lor asupra intelectului”[3].

David Hume influen ează trecerea de la modelul „clasic” al culturii, axat pe dezvoltarea ra iunii, la modelul „neclasic”, realizând demontarea ra ionalismului. El acord ra iunii un rol mai modest, presupune c în elepciunea ob inut de c tre om const în înso irea experien ei, evaluarea critic i în alegerea rezultatelor ei pentru utilizarea lor în practic , f r a impune ultimei „ipotezele” noastre. În opinia lui Hume, con inutul no iunii de cauz a senza iilor noastre cere ie irea în afara limitelor experien ei. Leg turile cauzale în experien nu pot fi argumentate „nici intuitiv i nici demonstrativ”. Cauzalitatea este recunoscut doar ca o leg tur între impresii, o deprindere util , care permite economisirea for elor în argumentarea experien ei i corespunde cerin elor clarit ii ce are sens pur subiectiv [4]. Hume consider c ra ionalismul trebuie s in cont de condi iile clarit ii, interpretând-o din punct de vedere psihologic ca o stare de suflet, ce determin pl cerea intelectual i provoac sentimentul psihic. Prin urmare, ra ionalitatea ideilor i a ac iunilor omului se cap t prin deprinderea care permite efectuarea leg turii dintre trecut i prezent i luarea în calcul a experien ei. Totodat , la Hume, orice ac iune nu-i bazat pe analiza situa iei problematice, iar morala este scoas de sub tutela ra iunii. El consider c comportamentul indivizilor se bazeaz pe impresii i deprinderi. Oamenii sunt diferi i i ra iunea nu va g si un etalon universal pentru sentimentele lor morale.

Ideile lui Hume l-au trezit din „somnul dogmatic” pe Immanuel Kant. Toate încerc rile anterioare de a realiza o filosofie autonom , bazat doar pe experien i ra iune, au intensificat discu iile conceptuale. S-a creat o situa ie, când în baza experien ei i a ra ionamentului logic era posibil deducerea i a existen ei lui Dumnezeu, i a nonexisten ei Lui, afirmarea prezen ei sufletului i a lipsei lui, sus inerea i respingerea, în egal m sur , a tezei cu privire la voin a liber a omului etc. Kant simte dificultatea problemei conceperii naturii idealiz rii tiin ei. El afirm c idealizarea direct , pornind de la datele experimentale, nu-i posibil , de aceea empiri tii nu au dreptate. Totodat , el spulber p rerile gre ite ale ra ionali tilor, care considerau c cuno tin ele sunt ideale i înn scute i descoper c gândirea i percep ia uman sunt înzestrate cu anumite structuri func ionale (categorii, no iuni) înainte de orice experien individual . Ele au fost mo tenite de la str mo ii no tri i s-au format în procesul evolu iei istorice al adapt rii omului la mediul social-cultural. Pornind de la aceasta, Kant propune ca cercet torul s efectueze sinteza categoriilor, care s-au format anterior în tiin , cu datele experimentale. Astfel, el a pus cap t discu iei dintre empiri ti i ra ionali ti, a confirmat cognoscibilitatea fenomenelor naturii, a criticat preten iile metafizicii vechi de a cunoa te sufletul, libertatea, pe Dumnezeu i a eviden iat frontierele bunului-sim , ale ra iunii i ale voin ei omului.

Examinând concep ia lui Kant despre prioritatea ra iunii practice în raport cu cea teoretic , Johann Fichte consider c experien a uman nu-i una pasiv , contemplativ i

nu este nici simbol sau imagine senzorial individual a noastră. Experiența umană este experiența activității sociale a oamenilor.

Georg Hegel afirmă, în lucrarea sa „Enciclopedia științelor filosofice”, că structura experienței constă în schimbarea conștiinței ei. El demonstrează că experiența reprezintă o mișcare dialectică, iar evoluția ei finalizează cu depășirea acestui fenomen în universalitatea cunoștințelor. O astfel de abordare este supusă analizei critice de către Georg Gadamer, care subliniază că adevărul experienței conține totdeauna în sine legea care o conduce la experiența nouă. Omul, care posedă multă experiență într-un domeniu, reprezintă o persoană principial adogmatică, care din motivul că ea a experimentat mult și a înșușit multe pe această bază, dispune de capacitatea specifică de a sintetiza o experiență nouă și de a se perfecționa în temeiul acestei experiențe. Dialectica experienței înglobează cu succes nu o totalitate de cunoștințe, dar acea publicitate a experienței care apare datorită fenomenului dat. Experiența se referă la esența istorică a omului. Ea nu reprezintă ceva de care ne putem debarasa. Mai degrabă, experiența presupune diverse dezamăgiri ale speranțelor, care se realizează doar pe calea aceasta. În elepciunea ei mai mult decât conștientizarea unei sau altei situații. Ea presupune totdeauna revenirea la prejudecățile cu care ne-am ciocnit anterior, conștientizând momentul autocunoașterii, ca parte componentă necesară experienței. În baza experienței proprii, omul se convinge tot mai mult că în viață nimic nu se repetă. Recunoașterea lucrului (evenimentului) înseamnă, de fapt, conștientizarea limitelor, în cadrul cărora pot fi descoperite nuanșele noi ale sale. Aadar adevărata experiență este experiența istorică proprie omului concret [5].

La finele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a devenit popular concepția filosofică a pragmatismului, fondatorul creia este Charles Peirce. El examinează raportul dintre cunoștințe, convingeri și acțiuni, pune accentul pe convingerile „care dirijează dorințele și acțiunile noastre ... întrucât acestea nu conduc la acțiune practică. Trebuie să examinăm toate consecințele impuse de o noțiune, mai ales obiectele care, conform acestei noțiuni, pot avea sens practic. Ideea despre aceste consecințe și va constitui noțiunea deplină despre aceste obiecte”. Precursorul behaviorismului William James consideră că baza pragmatismului este experiența. Ea cuprinde toate fenomenele subiective ale conștiinței umane, inclusiv imaginația. Manifestând voință, militantism, curaj, omul poate evidenția în experiența senzorială ceea ce corespunde exigențelor sale. James respinge abordarea filosofică tradițională, bazată pe dualismul „subiect-obiect”, subliniind că legăturile fiecărui om cu lumea poartă un caracter individual. Experiența la James nu se limitează la activitatea cognitivă și nici la sfera gândirii raionale. În opinia sa, toate „sentimentele” omului participă în organizarea experienței. Rațiunea nu are nicio prioritate în cazul dat. Lucrurile nu sunt date în experiență. Ultima este privită ca un torent de senzații. Ele sunt evidențiate din acest torent de către subiectul cognitiv în rezultatul efortului său volitiv. O altă variantă a pragmatismului a fost propusă de John Dewey, conform creia logica este considerată metodă universală de soluționare a problemelor vieții. Fiind unul din întemeietorii pedagogiei experimentale, Dewey afirmă că cunoașterea începe de la situația nedeterminată, care provoacă îndoială. În procesul

gândirii apar idei ce se transformă în programul acțiunilor practice. Însă aceste idei reprezintă doar unele posibilități, care sunt funcționale, deoarece pot deveni mijloace de depășire a situației problematice. Totodată, ele sunt operaționale, fiindcă pot fi transformate în planuri de acțiune. Experiența este orientată spre viitor. Ea are scopul de a transforma mediul ambianță și de a-l controla în direcțiile noi ale evoluției sale. Pornind de la aceasta, realitatea și idealul sunt în experiență totdeauna legate între ele [6].

Noțiunea de experiență personală a omului a stat la baza apariției fenomenologiei, în care experiența nu poate fi examinată în afara istoriei, culturii și a relațiilor sociale ale individului. Numai fiind în corelație cu altcineva, omul se poate defini ca personalitate, îmi poate îmbogăți experiența personală, descoperind în sine lumea oamenilor din jurul său.

În consecință, observăm că tradiția filosofică cuprinde diverse momente, ce provoacă discuții referitoare la interpretarea noțiunii de experiență. Unii autori reduc rolul acestui fenomen la percepția individual-senzorială, rezultatele creșterii pot fi corectate de rațiune. Sau viceversa, consecințele experienței sunt inițial determinate rațional prin intermediul ideilor anterioare oricărei experiențe. Alți filosofi pun accentul nu numai pe caracteristica senzorială, ci și pe cea senzorial-rațională, subliniind că creșterea este, de la bun început, subordonată experienței. Filosofii epocii moderne integrează în noțiunea de experiență senzorialul și raționalul în unitatea lor dialectică, ce asigură evoluția conștiinței spre adevăr și determinarea esenței lui.

Dacă cunoștințele reprezintă efectul experienței, atunci sunt ele accesibile doar subiectului cognitiv sau pot deveni un patrimoniu al întregii societăți? Care este caracterul experienței – individual sau social? În ce mod experiența individuală poate fi transformată în cea socială? Ce rol au simbolurile în tranziția de la un tip de experiență la altul? O parte din filosofi reduc sfera experienței la lumea materială. Filosofii orientării idealiste, și mai ales, a celor religioase transferă experiența în domeniul transcendent ca metodă a căutării adevărului pe calea stabilirii contactului omului cu spiritualitatea.

Transmiterea experienței omenirii sau a unei comunități sociale a fost și este obiectivul de bază al învățământului pe parcursul istoriei. Scopul principal al educației este formarea competențelor generice și specifice ale omului, îmbogățirea experienței personale a lui. Ultima cuprinde nu doar experiența individuală acumulată de către el pe parcursul vieții, ci și experiența altor oameni și, în cele din urmă, experiența generațiilor precedente. Comportamentul social al omului este determinat atât de experiența lui individuală de viață, de mediul ambianță existent, cât și de caracterul valorilor culturale personalizate, în care este acumulată istoria anterioară a omenirii. În procesul educației omul își alege acele componente ale experienței omenirii, care sunt actuale în situația istorico-culturală concretă, sunt utile și corespund nivelului de comportament al indivizilor, format în societatea respectivă. Experiența fiecărui om este individuală, unică. Ea reprezintă o sinteză specifică a diverselor cunoștințe, capacități, deprinderi, impresii, sentimente și a altor stări psihice ale individului. Fenomenul dat este alcătuit din diferite componente materiale și spirituale, inclusiv din experiența proprie a persoanei date. Experiența transmisă omului în procesul practicii sociale lărgite frontierele

manifestărilor potențiale ale activității sale, sporește stabilitatea individului în lume. Pe de altă parte, omul experimentat, fiind un subiect creativ, participă activ la consolidarea experienței colective și a culturii în general. Fiecare generație nouă nu începe activitatea sa de la zero, ea se bazează pe experiența generațiilor precedente. Orice experiență există în timp și exprimă legătura dintre trecutul, prezentul și viitorul vieții omului. Experiența aparținând trecutului, se utilizează în prezent și este menită pentru soluționarea problemelor în viitor.

BIBLIOGRAFIE:

1. . . . 2- . . . 1 – , : 1991, .574.
2. Ro ca Ioan, Filosofia modernă (Empirismul și raționalismul) – Editura Fundației „România de Mâine”, București, 1999, p. 25.
3. Bacon Francis, Noul Organon. Editura Academiei, București, 1957, cartea I, § LIX-LXII.
4. . // . 2 . . 1 – : , 1966, .178.
5. . . . 2- . . . 1 – , : 1991, .582-583.
6. . . . : , 2000, V.1, p.104; . , : 1912, .93; Dewey J. Essai in Experimental Logic. Chicago. Univ. Press, 1916, p.333-334.